

7. Лопушан Т. В. Особливості розкриття ролі і місця українського селянства в соціальній ієрархії Австро-Угорщини в прозовому доробку Івана Франка // *Південний архів* (філологічні науки): зб. наук. праць. № 70. Херсон: ХДУ, 2017. С. 35–40.
8. Меншун В. Поезії Олександера Де // *Трибуна*. 1993. № 7. С. 42.
9. Мусієнко Г. Дар, зігрітий серцем // *Вечірній Київ*. 1996. 23 серпня. С. 4.
10. Про автора / [Олександр Де] // *Народна армія*. 1996. Травень. С. 3.
11. Сулік М. Театр Збройних Сил України запрошує військового глядача на свої вистави // *Народна армія*. 1994. Липень. С. 2.
12. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наук. думка, 1976–1986.
13. Франко І. Оповідання та повісті. Київ: Держлітвидав України, 1962. 470 с.
14. Шевченко В. Шановна редакціє! // *Народна армія*. 1996. Травень. С. 3.

Стаття надійшла 03.10.2017 року

УДК 39(=161.2):821.161.2.0(092)

Наталія Мамчур
(Умань, Україна)
e-mail: mamchur-n-g@ukr.net

ОБРАЗ І СЛОВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКОМУ ВИШИВКАРСТВІ

У статті розглянуто особливості інтерпретації образу Тараса Шевченка в українській народній вишивці. Визначено, що найбільш поширеним жанром у цій образотворчій шевченкіані був портрет та сюжетно-тематична картина, присвячена біографії та творчості Тараса Шевченка. Аргументовано, що еволюція образотворчої шевченкіани пов'язана з проведенням художніх виставок до ювілейних дат народження і смерті Тараса Шевченка.

Ключові слова: образотворча шевченкіана, образ, слово, Тарас Шевченко, вишивка, культуротворчість.

Мамчур Н. Слово и образ Тараса Шевченка в народной вышивке.

В статье рассмотрены особенности интерпретации образа Тараса Шевченко в украинской народной вышивке. Определено, что наиболее распространённым жанром в изобразительной шевченкиане был портрет и сюжетно-тематическая картина, посвященная биографии и творчеству Тараса Шевченко. Эволюция изобразительной шевченкианы связана с проведением юбилейных выставок, посвященных датам рождения и смерти Тараса Шевченко.

Ключевые слова: изобразительная шевченкиана, образ, слово, Тарас Шевченко, вышивка, культуротворчество.

Mamchur N. Taras Shevchenko's image and ideas in Ukrainian embroidery.

The works and image of Kobzar attracted the attention of folk experts and advanced professional artists. The base for researchers investigating Shevchenko's life and creative works include folklore, literature, music, painting, sculptures, graphic arts, etc.

Shevchenko's image was studied by such famous artists as M. Murashko, I. Kramskoy, I. Repin, F. Krasytyskiy, F. Krychevskiy, I. Yizhakevych, G. Melikhov, V. Kasiyan, M. Storozhenko, F. Gumeniuk etc. Artistic exhibitions held in honour of the artist, the publication of albums, catalogues, organization of various cultural events with a portrait of Taras Shevchenko on the prominent place contributed to creating the whole collection of works about this author. His image was one of the main national and creative factors in cultural process of the state, its identification. During the 20th century the artistic paradigm was constantly changed due to historical transformations in Ukraine that led to a change in the means of Shevchenko's image representing.

The article deals with Taras Shevchenko's image, images of his literary heroes and motifs in the art of Ukrainian embroidery. The author stated that the evolution of the fine arts works about Shevchenko's personality is connected with organization of exhibitions devoted to the anniversary dates of Taras Shevchenko's birth and death.

Keywords: *art works, embroidery, Taras Shevchenko's image, culture creation.*

У середині минулого століття в Україні з'явився абсолютно новий вид творчості – художники створювали портрети і пейзажі вже не за допомогою фарб, але за допомогою тканини. Вишиті портрети стали невід'ємною частиною української культури. Усі, хто перебував у силовому полі українства, завжди в той чи той спосіб були дотичні до прадавньої традиції, акумульованої в барвах дрібно мережаних чи вишиваних орнаментів.

Постать Тараса Шевченка на тлі історико-культурних процесів середини ХІХ – початку ХХІ ст. мала неоднозначну оцінку. Для широких мас народу він був «батьком нації», для офіційної влади – «сільським поетом», революціонером-демократом, поборником за долю народу. Цей соціокультурний контекст відбивався на художній інтерпретації постаті Тараса Шевченка в мистецтві, відповідав часу та запитам суспільства. До цього часу створено величезний масив творів, у яких образ Тараса Шевченка був канонізований, сакралізований, міфологізований, опоетизований і т. ін. у портретах і тематичних картинах, у яких поставали сцени з його життя чи творчості [8].

До образу Тараса Шевченка зверталися відомі митці – М. Мурашко, І. Крамської, І. Рєпін, Ф. Красицький, Ф. Кричевський, І. Їжакевич, Г. Мєліхов, В. Касіян, М. Стороженко, Ф. Гуменюк та багато інших. Упродовж ХХ ст. змінювалася художня парадигма мистецтва, зумовлена історичними подіями в Україні, що приводило до зміни засобів виразності в розкритті Шевченкового образу, який був одним із головних націотворчих чинників у культуротворчому процесі держави, її ідентифікації.

Мета статті – дослідити образ Тараса Шевченка, літературних героїв та мотивів його творів у мистецтві української вишивки.

Тарасові Шевченку, який народився та виріс в українському селі, а потім після закінчення Петербурзької академії мистецтв жив і працював в Україні, добре було знайоме рукотворне мистецтво вишивки. Будучи на посаді художника Київської археографічної комісії, Тарас Григорович багато подорожував Україною: побував у Київській, Чернігівській губерніях, їздив на Волинь і Поділля. Тарас Шевченко не раз відвідував село Качанівка на Чернігівщині, що відоме як один із центрів вишивки в Україні.

Творчість Тараса Шевченка наскрізь пронизана любов'ю до народу, увагою до його побуту. Етнографічна реальність України ХІХ ст. – органічне тло творчої спадщини поета. Відчутною є увага Тараса Григоровича до вишивки як глибоко символічного національного атрибуту. Згадаймо ключовий образ «шитой шовками хустини» у поезіях «Хустина», «У неділю не гуляла...», чи вишитої сорочки як основного компонента народного одягу в поемі «Княжна», чи опис традиційного пов'язування старост рушниками під час сватання у драмі «Назар Стодоля», на офортах «Старости», «Приятелі» тощо [5].

Українська вишивка – це «молитва без слів». Тому поява вишитого «Кобзаря» є даниною святій народній пам'яті українського генія і самому мистецтву вишивки, яке жило і плекалося на нашій землі. Витвори такого характеру посідають одне з почесних місць у сучасній українській літературно-мистецькій скарбниці.

За дослідженнями фольклорно-етнографічних експедицій викладачів та студентів 1997–2017 років, що здійснюються за навчальними планом факультету української філології в межах роботи науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, з'ясовано, що в селах Уманщини майже в кожній хаті був вишитий портрет Кобзаря, обрамлений на стіні вишитим чи тканим рушником. Це свідчить, що постать Тараса Григоровича Шевченка, великого поета й художника, мислителя і борця за щастя народу, була надзвичайно популярною серед найширших мас населення, прогресивної інтелігенції.

Після смерті поета Тараса Шевченка з'явилися різні форми вшанування пам'яті Кобзаря, особливо в ювілейні дати. Усупереч царській забороні в ті роки було виконано чимало різних мистецьких творів, споруджено зусиллями населення та народних умільців різноманітні пам'ятники і пам'ятні знаки.

Організація і проведення ювілейних виставок сприяла фокусуванню митців на шевченківській темі. Особливо це проявилось у відзначення 125-, 150- і 175-, 200-річчя від дня народження митця, 50- і 100-річчя від дня його смерті. Велика кількість творів, присвячених Кобзареві, виконана

в різний час народними і професійними майстрами в різних видах і жанрах мистецтва. Значне місце образ Кобзаря займає в художній вишивці. Значна частина таких робіт була виготовлена до 125-річчя з дня народження Тараса Шевченка (1939) та до республіканської виставки «Т. Г. Шевченко в народному образотворчому мистецтві» (1940). Оригінальні вишивані твори, присвячені Тарасові Шевченку, з'явилися в повоєнні роки. Цікавий портрет виконала гладдю К. Костиркіна (Київ, 1954). Сріблясто-коричневе погрудне зображення поета майстриня доповнила рослинним орнаментально трактованим мотивом, що складається з рожевих троянд та сіро-зеленого листя. Декоративно виразний погрудний портрет вишила болгарським хрестиком І. Литвинова (Київ, 1964). Подібний твір вишила і М. Григорчук, раму для якого виготував її односелець, різьбяр Ю. Корпанюк (с. Яворів Івано-Франківської області, 1964).

Декоративні панно, рушники, що становлять собою орнаментальні квіткові композиції із силуетним, декоративно трактованим зображенням поета або з цифрами дат чи словами з літературних творів Шевченка, 1964 року виконали Г. Герасимович (Косів), Н. Гречанівська, Е. Талашенко (Київ), А. Портянко (Черкаси) та ін. Серед вишиваних робіт – обкладинки для книг, ювілейні папки-адреси, закладки тощо, майстерно виконані М. Федорчак-Ткачовою (Львів). Чимало декоративних творів на шевченківську тему створено засобами художнього ткання. Найзначнішими з них є портрет Кобзаря, виконаний майстринею М. Вовк (Київ, 1948). До 100-річчя з дня смерті Тараса Шевченка за проектом київського художника С. Нечипоренка кролевецькі ткалі виконали тематичне панно «Думи мої, думи ...» (1961) та «Наша пісня, наша дума» (1964). Свої роботи присвятили цій даті також М. Неліпа, В. Чайка, Т. Пильщикова та інші. Помітний внесок в образотворчу Шевченкіану зробили ткалі, зокрема лауреати Національної премії України ім. Тараса Шевченка Ганна Василящук з Івано-Франківщини і Ганна Верес із Київщини. У 1960-і вони виткали серії декоративних рушників-пісень, композиції яких навіяні мотивами віршів улюбленого поета. Художньо виразні, ткані технікою перебору, рушники в ювілейні роки створили П. Бережна (Чернігівщина), І. Дудар (Сумщина).

«Штрихи історії України у вишиваному портреті» (2012) таку назву має виставка відомого волинського майстра з художньої вишивки Ю. Савки. До виставки увійшло 30 робіт. Їх тема – висвітлення окремих штрихів історії України та Волині у вишиваних портретах знакових особистостей. Це політики, письменники, митці, культурні, політичні та релігійні діячі. Тут можна буде побачити роботи присвячені Тарасу

Шевченку, Лесі Українці, портрети Івана Франка, Данила Галицького, Івана Богуна та ін.

До дня народження Тараса Шевченка в Полтавському краєзнавчому музеї презентували проект «Образ і слово Великого Кобзаря у вишивці».

Ідея створення цього проекту належить Г. Кисілю. Більшість робіт виконано за схемами Г. Кисіля – заслуженого майстра народної творчості, який майже 40 років свого життя присвятив вишивці та створенню вишивальних схем.

Фото № 1

Фото № 2

Світ побачили п'ять тематичних альбомів «Українська вишивка», створених особисто Григорієм Олексійовичем, серед яких 30 портретів Шевченка (див. фото № 2, 3). 70 робіт упродовж року вишивали 53 вишивальниці з Полтави, Гадяча, Нових Санжар і Канева. До колекції увійшло 31 портрет Тараса Шевченка, його афоризми й цитати.

Фото № 3

Помітним явищем в українській державі й у всьому світі стало відзначення знаменної події – 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. З цієї нагоди указом Президента 2014-й оголошено в Україні Роком Шевченка, створено Координаційну раду з питань підготовки та відзначення ювілею великого Кобзаря. Не лише державні заклади, а й численні громадські організації провели цікаві заходи та програми, приурочені до цієї дати.

Музейний проект «Експонат місяця» 2014 року присвячується знаменній даті – 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. Колекція Національного музею українського народного декоративного мистецтва володіє значною кількістю творів ХХ століття, в яких з великою майстерністю втілено образ і відображено творчість видатного сина українського народу. Щомісяця в експозиції музею презентували твір, у якому автор мистецькими засобами чи то прямо, чи

опосередковано ілюстрував поетичні твори Т. Г. Шевченка.

Експонатом січня 2014 року визначено вишитий рушник, присвячений 100-річчю від дня смерті Т. Г. Шевченка. 1961 р. Автор рушника – Є. Олександренко – майстер художньої вишивки фабрики «Червоний Промінь» (с. Нові Санжари, Полтавська обл.). Композиція на рушнику традиційна: орнамент зосереджується переважно на кінцях рушника, середня частина майже вільна, не завантажена декором (лише невелика розкидка 7-пелюсткових квіток), по краю – обрамлення у вигляді в'юнкої гірлянди з листям і пуп'янками. Головна увага зосереджена на композиції розквітлого вазону, датах під ним (1861 і 1961) і рядках із Шевченкового «Заповіту»:

*І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом* (див. фото № 3).

Автор використовує характерну для переважної більшості вишиваних рушників Наддніпрянщини композицію дерева, квітки, вазона, що є узагальненим символом Дерева світу, Дерева життя, Дерева роду людського, символом невичерпної життєвої сили та вічного оновлення.

2015 року відбулася виставки вишивки І. Рябчука «Вишитий Кобзар». Сьогодні чоловіків, які вишивають, не так уже й мало. Але немає, мабуть, жодного іншого чоловіка чи жінки, які б вишили таку кількість поезій Кобзаря.

Іван Рябчук узявся за шиття саме шевченківських текстів «Кобзаря» в шістдесят років. З того часу невтомно півтора десятки років увіковічує Слово у своїх сакральних витворах. Ніхто не знає, де «ховається» зачин, себто перший стібок, як удається майстру віддзеркалювати такий філігранний виворіт свого виробу. Таке сяєво доброти, любові, щирості, божественної благодаті спокою, осмислення буття віє від тих вишивок.

Ці письмена вишито червоною і чорною заполоччю. Лише зрідка в роботах виправдано вкраплюються інші кольори. Заголовні літери на тих полотняних скрижалях унікальної конфігурації, як пишуться прописні у священних текстах, билинах, народних мудрих сказаннях та казках. Вензелі літер, ніби ліхтарики – «засвічують» увесь текст, до якого добраний ексклюзивний візерунок, закодований знаками та закосичений хрещатими квітами, стилізованими пташками чи диво-мережками. А рядки тексту – синхронно-строгі, як намистинки в низці українських коралів – кожна літерка вивірена до мікрона, візуально-оптична. Текст читається легко, світло. У душу запада кожен хрестик, вишитий працьовитими теплими людськими пучками, ніби намолений та

замовлений любов'ю до людей, до України, як і самі слова пророка нації – Кобзаря.

Аналіз мистецьких творів Івана Рябчука зробила мистецтвознавець, заслужений журналіст України Ніна Харчук. Вона, зокрема, зазначила, що майстер «пришив» пророчі слова Шевченка до нашого серця. Це стосується і Майдану гідності, і сьгоднішніх подій в Україні, і героїв Небесної Сотні, і безстрашних вояків АТО, які виконують заповіт Великого Кобзаря – захищати Україну [6].

2016 року на Рівненщині відома дитяча письменниця та народна майстриня О. Медведєва презентувала унікальну книгу – вишитий «Кобзар» (див. фото № 4, 5). За основу цього проекту було взято перше видання «Кобзаря» 1840 року, до якого ввійшло сім повних творів Шевченка на києворуській мові. Цю книгу занесли до книги рекордів Гіннеса, і зараз вона знаходиться в Національному музеї ім. Шевченка.

За допомогою техніки стебнівки на матеріалі, який у народі називають «диким льоном», майстрині відтворили тексти восьми поетичних творів. Вони майже рік працювали над створенням креативної книги, за основу якої взяли перше видання «Кобзаря» 1840 року. Майстрині відтворили тексти таких творів: «Думи мої», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка» («Нащо мені чорні брови»), «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». Зауважимо, що твори вишиті мовою оригіналу.

Фото № 4

Фото № 5

Збережено абсолютно всі авторські знаки. Для вишивання тексту був розроблений спеціальний шрифт, ідентичний шрифту «Кобзаря» середини ХІХ століття. Вісім поетичних творів без скорочень вишили методом стебнівка, який дозволяє вільно читати поезії. На кожній сторінці присутній традиційний український орнамент. Тексти «Кобзаря» редактори доповнили відповідними ілюстраціями, які вишиті хрестиком. Зокрема, відтворено шість малярських творів Тараса Шевченка, які належать до періоду його ранньої творчості. Книга містить 48 сторінок з

дикого льону розміром 36,5 x 26 см. Переплетення і шкіряна внутрішня обробка зроблені за зразком оформлення стародруків. Вишитий «Кобзар» важить 3,3 кг, а зберігають його в спеціальній шкіряній сумці-футлярі. Брати книгу в руки можна тільки в білих рукавичках [7].

Аналіз літературних джерел засвідчив, що проблема розвитку шевченкіани в українському вишивкарстві не була предметом окремого дослідження, а присвячені цій темі окремі праці датовано кінцем ХХ ст. Становленню шевченкіани сприяли художні виставки, що влаштовували на честь митця, публікація альбомів, каталогів, організація різних культурних заходів, на яких завжди був портрет Тараса Шевченка. Образ і слово Тараса Шевченка в українському вишивкарстві – яскраве свідчення глибокої й незгасної любові народу до Кобзаря й потребує подальшого наукового вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Т. Осмислення засад національної свідомості в рецепції Тараса Шевченка // *Українознавство*. 2015. № 1. С. 22–28.
2. Гомотюк О. Є. Образ Тарас Шевченка в суспільній та індивідуальній пам'яті українців // *Психологія і суспільство*. 2014. 5–6 берез. С. 26–27. Спецвипуск: Матер. Міжнар. науково-прак. конф. «Тарас Шевченко і сучасна національна освіта».
3. Мушкетик Л. Міжнародне шевченківське свято на Черкащині // *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 4. С. 128–131.
4. Сидор О. З історії Львівської мистецької Шевченкіани // *Народознавчі зошити*. 2014. № 6. С. 1112–1141.
5. Тарас Шевченко. Кобзар. Повна збірка поезій / Академія наук УРСР. Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка. Ред. колегія: Корнійчук О. Є., Тичина П. Г., Рильський М. Т., Редько Ф. А., Копиця Д. Д. Київ: Державне літературне видавництво, 1939. С. 387–389.
6. Третяк А. Іван Рябчук: «Вишиваю Шевченка, наче виспівую власне життя». Режим доступу: <http://www.rbkm.com.ua/index.php/features/museum-actions-/318-1-g> (дата доступу: 23.09.2017).
7. Унікальну книгу – вишитий «Кобзар» створили українські майстрині // *Дзеркало Коломій*. Випуск за 10 серпня 2016 року. Режим доступу: <https://dzerkalo.media/unikalnu-knigu-vishity-kobzar-stvorili-ukrayinski-maustrini-foto/> (дата доступу: 22.09.2017).
8. Чуйко Т. Еволюція шевченкіани на ниві українського образотворчого мистецтва // *МІСТ: мистецтво, історія, сучасність, теорія*: зб. наук. праць. Вип. 10. Київ: Фенікс, 2014. С. 234–246.

Стаття надійшла 01.10.2017 року